

SAMSUN'DA SEMT PAZARLARI

- *Doç. Dr. Cevdet Yılmaz*
- *19 Mayıs Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü,
Samsun.*

**Samsun Sempozyumu,
2006**

Giriş

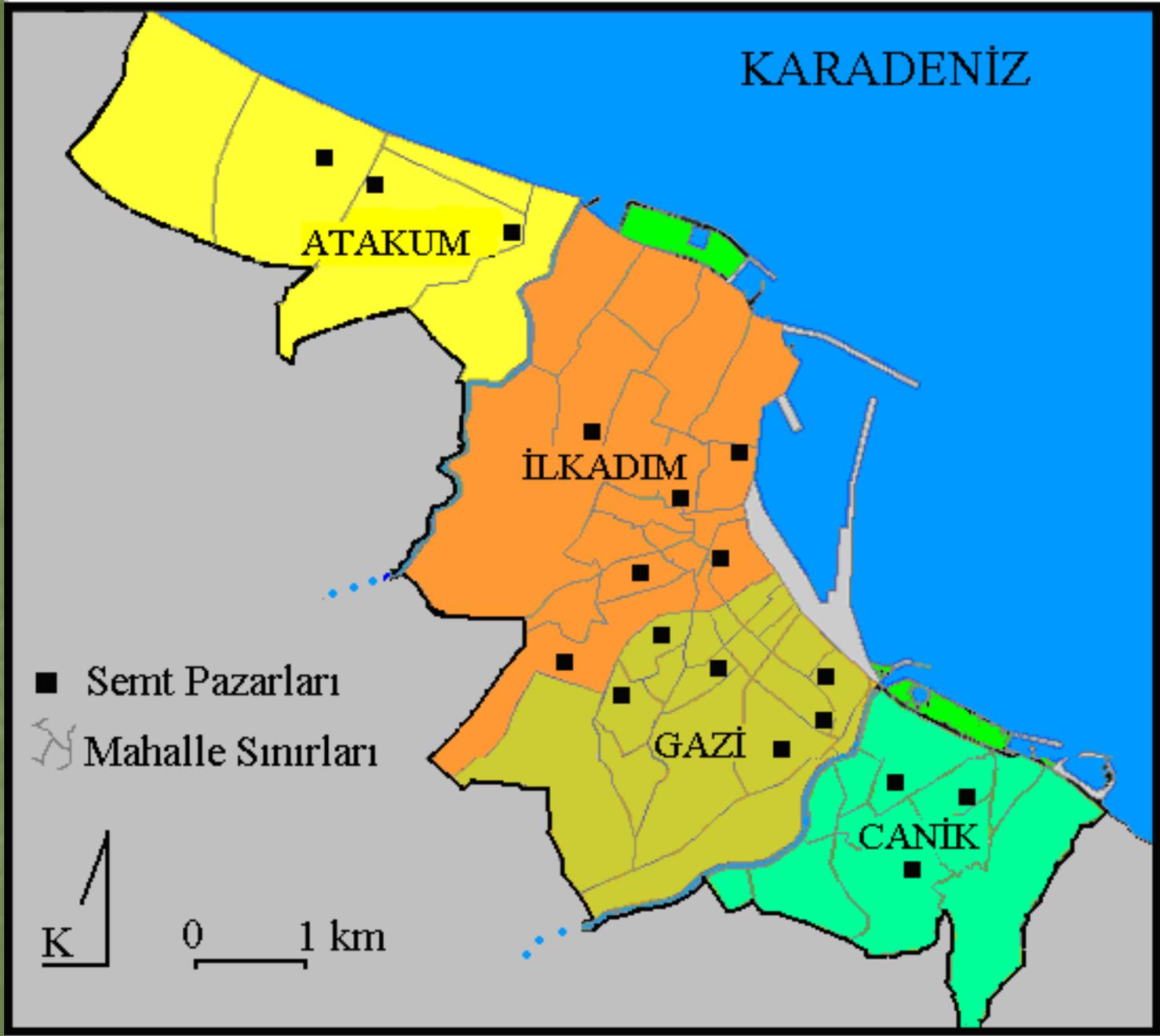
- Haftanın belli günlerinde şehirlerin muhtelif kesimlerinde kurulan semt pazarları gündelik hayatın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Semt pazarları; satıcı ile tüketiciyi karşı karşıya getirerek müşterilere aracısız hizmet vermeleri, ucuzluk ve çeşitliliği bir arada sunmaları, piyasaların oluşumunda etkin rol oynamaları, dar gelirliler için alternatif alışveriş imkânları sunmaları gibi nedenlerle şehirlerde yaşayan özellikle orta ve alt gelir grubu aileler için çok önemli mekânlardır.

- Temelde *üreticiler, satıcılar ve tüketiciler* olarak üç ana kesimi ilgilendiren semt pazarları, kuruluş yerlerinin özellikleri, buralarda yaşayanlar üzerindeki etkileri, yerel yönetimlerin yer tahsisi ve kontrolü yanında, ilgili taraflara karşı tutum ve davranışları gibi hususlar nedeniyle çok karmaşık ilişkiler ağına sahip, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bu nedenle pazarların ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal özelliklerinin bilinmesi coğrafya kadar diğer bilim dallarını da ilgilendirmektedir.

- Ayrıca pazarların kentsel plânlamadaki yeri ve önemi, buralardan faydalananlara sunulan hizmetin kalitesi, alıcı ve satıcıların istek, arzu ve şikâyetlerinin dikkate alınarak bunlara çözümler getirilmesi gibi hususlar açısından da idarecileri ilgilendirmektedir.
- Bu çalışmada, Samsun şehir merkezinde kurulan başlıca pazarların genel özellikleri ve başlıca sorunları üzerinde durulmuştur. Araştırmada çeşitli zamanlarda pazarcı, müşteri ve bu pazarlarda görev yapan zabıta memurları ile yapılan mülakatların sonuçlarından ve gözlem metodundan yararlanılmıştır.

1. Samsun'da semt pazarlarının kuruluş yeri özellikleri

- Samsun şehir merkezini oluşturan *Gazi, Canik, İlkadım* ve *Atakum* beldelerinde her hafta toplam 18 semt pazarı kurulmaktadır. Bu pazarların belde ve kuruluş günlerine göre dağılımı ***Şekil 1*** 'de gösterilmiştir.

■ **Şekil 1:** Samsun şehir merkezinde kurulan pazarlar ve kuruluş yerleri.

- Samsun'da pazarların hepsi cadde ve sokaklar üzerine kurulmakta olup, geçmişten günümüze bazı iyileştirmeler yerine Samsun âdeta bu alanda bir gerileme yaşamaktadır. Örneğin şehrin en merkezî kısmında katlı olarak inşa edilen pazaryerlerinden biri olan Modern Pazar yıkılarak park ve otoparka dönüştürülmüş ve pazar Ağabali Caddesi ve yan sokakları üzerine kaydırılmıştır (**Foto 1**).

■ **Foto 1:** Park ve otoparka çevrilen eski Modern Pazar (solda) ve buraya alternatif pazaryeri seçilen Ağabali Caddesi (sağda).

- Benzer şekilde, İlkadım Beldesi sınırları içinde daha önce katlı pazaryeri olarak inşa edilen ve tuvalet, su gibi temel ihtiyaçların karşılanmış olduğu üç büyük ve önemli pazarın üçü de devre dışı bırakılmıştır. Bunlardan ilk olarak Unkapanı katlı pazaryeri *İlkadım Belediyesi Kültür Merkezi*'ne dönüştürülerek pazar fonksiyonu ortadan kaldırılmıştır (**Foto 2**).

- **Foto 2:** İlkadım Belediyesi Kültür Merkezi'ne dönüştürülen eski çok katlı pazaryeri (sağda) ve Unkapanı Caddesi üzerine kurulan yeni Hastanebaşı Pazarı.

- Diğer ikisi, Hastanebaşı ve Selahiye semt pazarları da yıkılarak, yerlerini Büyükşehir Belediyesi ile TOKİ'nin ortaklaşa yaptıkları Toplu Konut inşaatlarına bırakmışlar (**Foto 3**).

■ **Foto 3:** Selahiye semt pazarının eski ve yeni yeri.

2. Semt pazarlarının fonksiyonel özellikleri

- Samsun şehir merkezindeki semt pazarlarının başlıca fonksiyonel özellikleri şu şekilde özetlenebilir;
- - Pazarların büyüklüğü semtlere, kuruluş yerlerine ve kuruluş günlerine göre değişmektedir. İstasyon ve Hastanebaşı gibi, şehrin merkezî kısmındaki pazarlar daha kalabalık, daha büyük ve daha çeşitli, çevrede yer alanlar ise nüfus yoğunluğunun da azalmasına bağlı olarak daha küçük ve daha az çeşide sahiptir.

- - Samsun semt pazarlarında çevre köylerden gelen çok sayıda üretici-köylü kendine yer bulmakta, bu köylüler pazar için üretim yaparak geçimlerini bu yoldan sağlamaktadırlar.
- - Havanın pazar kurulduğu günlerde yağışlı olup olmaması müşteri ve pazara gelen satıcı sayısını etkilediği gibi, yılın belli dönemlerinde de pazarlarda bir gerileme veya artma olmaktadır. Örneğin fındık toplama mevsiminde Trabzon, Giresun, Ordu, Terme ve Çarşambalı pazarcı ve müşteriler memleketlerine gittikleri için, bazen pazarlarda yarı yarıya azalma görülmektedir.

- - Pazarlar kuruldukları yerdeki esnaf için de büyük önem taşımaktadır. Örneğin Hastanebaşı Pazarı'nın yer aldığı Unkapanı Caddesi'ndeki esnaf pazar kurulduğu gün hem pazara gelen kalabalık müşteri kitesine, hem de pazarcılara satış yapmaktadır **(Foto 4)**.

■ *Foto 4: Unkapanı Caddesi üzerinde Hastanebaşı Pazarı.*

- - Samsun semt pazarları daha çok şehrin orta ve düşük gelir grubuna hitap etmektedir.
- - Pazaryerlerinde tezgâhların yerden yüksekte ve üstü kapalı olması gerekir. Ayrıca, özellikle sabahtan akşama kadar burada faal halde bulunan pazarcılar için güvenlik, tuvalet, su, ibadethane gibi ihtiyaçların da en iyi şekilde karşılanması lüzumu vardır. Belediyelerce pazar kurulmasına müsaade edilen yerlerin asgarî bu standartlara haiz olması beklenir. Bunun için ideal olan husus özel pazaryerlerinin yapılmasıdır. Fakat ne ilginçtir ki, yukarıda da ifade edildiği gibi, Samsun'da vaktiyle bu şekilde yapılmış bulunan pazaryerleri günümüzde başka amaçlar için kullanılan alanlara dönüşmüştür.

- - Pazaryerlerinde tezgâh sahipliğine bakarak köylü ile şehirli pazarcıyı birbirinden ayırmak mümkündür. Şehirde oturup geçimini pazarcılıktan sağlayan esnafın pazaryerlerinde ahşap tezgâhları vardır. Şehrin uzak ve yakın çevresinden gelen köylüler ise pazaryerinde tezgâhları olmadığı için, getirdikleri ürünleri yere açtıkları sergiler üzerinde satmaktadırlar **(Foto 5)**.

■ **Foto 5:** Selahiye Pazarı'nda yere sergi açarak satış yapan bir köylü pazarcı (önde) ve tezgâh üzerinde kuru gıda ve baharat satan şehirli pazarcı (arka planda).

- - Sabah 08.00-öğle 16.00 arası pazarlarda en fazla satışın yapıldığı zaman aralığıdır. Bu saatten sonra pazara gelenler alım gücü düşük insanlardır. Pazarın bitmesine yakın geç saatlerde ise daha çok ucuzcular ve bedavacılar görülmektedir. Ucuzcular, pazarcıların geri getirmek istemediği ürünleri ucuza sattıklarını bildikleri için, bu vakti kollarken, bedavacılar da pazarcıların bıraktıklarını toplamaktadırlar. Bedavacılar içinde toplumun en alt kesimini oluşturan fakir ve kimsesizlerin sayısı Samsun'da oldukça fazladır.

- - Samsun semt pazarlarında en dikkat çekici hususlardan biri de sebze dışındaki ürün ve mallarda diğer şehirlere bağımlılığın fazla olmasıdır. Örneğin meyvenin çoğu başka illerden gelmektedir. Çarşamba ve Bafra ovalarının varlığı nedeniyle sebze de olması beklenen bolluk özellikle yaz aylarında görülmekte, diğer zamanlarda Akdeniz Bölgesi'nden gelen sera ürünlerinin etkisi altında kalmaktadır.

3. Semt pazarlarında satılan ürünler

- Samsun'daki semt pazarlarının en önemli özelliği sebze ağırlıklı olmasıdır.
08.04.2006 Cumartesi günü Selahiye Pazarı'nda yaptığımız tespitlere göre pazarcıların % 58'i sebze satmaktadır.

- Köylüler kış mevsiminde marul, soğan, ıspanak vb., yaz mevsiminde ise domates, biber fasulye gibi sezonluk ürünleri satarken, tezgâh sahibi şehirli esnaf ise ya halden aldıkları sera ürünü sebzeleri, ya da hem pazara gelen müşterilere, hem de köylerden gelen pazarcılara kuru gıda, zeytin-peynir, deterjan gibi ürünleri satmaktadırlar Gerek düşük gelirliler, gerekse pazara mal satmaya gelen köylüler için tuhafiyeye ve hazır giyim ürünleri gibi mallar satan pazarcılar da vardır.

- Samsun'da en dikkat çekici hususlardan biri de şehir halkının süt ihtiyacının büyük kısmını köylülerden karşılamakta olmasıdır. Özellikle cumartesi günleri merkezdeki bu pazarlara sebze getiren köylüler kadar, belki onlardan daha da fazla süt getirenler vardır. Bunlar sütleri boş su veya kola şişeleri, plastik poşet vb. bulabildikleri kaplarla taşımaktadırlar. Süt satan iki grup köylü vardır. Bunlardan *birinci grup* pazaryerinde yere sergi açarak sütünü satar. Bu kişilerin sergi açmalarının nedeni süt ve süt ürünleri yanında, tülbent, dantel ve oya gibi elişleri, mısır unu, bulgur, maydanoz, sebze vb. ürünlerini de satmalarıdır. *İkinci grup* ise sadece süt satanlardır. Bunlar da pazara sebze getiren diğer köylülerle aynı arabayla şehre gelmekte, sonra kapı kapı dolaşarak önceden bağlantı kurdukları müşterilerine elden sütlerini satmaktadırlar (*Foto 6*).

■ **Foto 6:** Ağabali Caddesi üzerinde kurulan pazarda elışı, sebze ve sütü bir arada satan köylü kadınlar.

4. Pazaryerlerindeki başlıca sorunlar

- Samsun şehir merkezinde kurulan semt pazarlarının çok sayıda problemi vardır. Bunların başlıcaları;
- - Pazarlar kuruldukları cadde ve sokak çevresindeki insanların en temel haklarını ihlal etmektedirler. Pazar kurulduğu gün sokağa cankurtaran ve itfaiye girememekte, arabası olanların arabalarını çıkarmaları veya dışardan evlerine gelmeleri mümkün olmamakta, cadde ve sokaklar adeta kilitlemektedir. Özellikle dar sokaklarda çadır ve brandaların sokaktaki evlerin önlerine gerilmesi alt katlarda oturan vatandaşlar için sıkıntı yaratmaktadır. Aynı gün sadece pazar kurulan cadde veya sokaklar değil, onlarla bağlantılı yan yol ve sokaklar da gerek müşterilerin, gerekse satıcıların araçları ile kapanmaktadır. Sırf bu yüzden pazara rastlayan günlerde evlilik ve düğün merasimleri ertelenmekte, cenaze varsa mahalle camisi devre dışı kalarak, daha uzak mesafelere gidilmektedir (**Foto 7**).

■ **Foto 7:** Unkapanı Caddesi üzerinde kurulan Hastanebaşı Pazarı'nın tüm caddeyi sabahın erken saatlerinden gecenin geç vaktine kadar kapatan görüntüsü.

- - Pazarların çoğunda ürünlerin üzerine konacağı yüksek tezgâhlar olmadığından, sebze ve meyvelerin büyük çoğunluğu ayak hizasında, toz-toprak seviyesinde satılmaktadır. Bu durumda her ne kadar sebzeler branda, muşamba veya çuvallar üzerine serilse de özellikle yağışlı havalarda ortaya çıkan görüntü çok çirkindir. Özellikle yağışla birlikte yüzey akışına geçen her türlü kirliliği barındırma ihtimali yüksek pis sular bu sergilerdeki ürünlere bulaşmaktadır. Bu durum potansiyel salgın hastalık tehlikesini beraberinde getirdiği gibi, bir kısım duyarlı vatandaşlarımızın pazarlardan uzak durmasına neden olarak köylünün getirdiği ürüne olan talebi azaltmakta, pazarların gerekli fonksiyonu yerine getirmesine engel olmaktadır. Görevli kişi ve kurumların bu konudaki duyarsızlıkları ise ibret vericidir **(Foto 8)**.

Foto 8: Selahiye semt pazarında yağışlı bir havada yerde biriken sular arasında satılan sebzeler.

- - Yazın sıcak havalarda sergilerdeki çürük sebze ve meyvelerin tezgâh aralarına gelişigüzel atılması sonucu ortaya çıkan çöplük görüntüleri gün boyu pazara gelen müşterileri rahatsız etmektedir. **(Foto 9)**.

■ **Foto 9:** Selahiyte semt pazarında öğleden sonra bir görünüm. Satılan ürünlerin boş kasaları, rasgele atılmış çürük sebzeler ve satılmayı bekleyen diğer ürünler, uçusan sinekler, yayılan pis kokular ve boş çöp kutusu bir arada.

- - Pazar yerinde erken saatlerde başlayan gürültü patırtı, çadır kurma telaşı, bu aradaki bağırış-çağırışlar çevredeki halkın huzurunu bozarak büyük sıkıntılar yaratmakta, evinde hastası ve küçük çocuğu olanlar için bu günler büyük eziyete dönüşmektedir.

- - Semt pazarlarında gerçek manâda yeterli kontrol ve denetim yoktur. Belediye zabıtası etkin olarak görev yapmamaktadır. Bunun sonucu olarak da; özellikle sût ve sût ürünleri denetimsiz kalmakta, bunları satanların bulaşıcı bir hastalığı olup olmadığı bilinmemekte, gıda ürünleri ilgili tüzüklere aykırı olarak satılmakta, uyduruk markalar, ne eti olduğu belli olmayan salam ve sucuklar veya hormonsuz, organik gibi tamamen satıcının kendi uydurduğu ve yazdığı etiketlere sahip çoğu hileli ürünlerle vatandaş aldatılmaktadır. Bunların ne derece gerçeği yansıttığını söyleyecek bir merci bulunmadığı gibi, ilgili yönetmeliklere göre üretilip üretilmediklerini denetleyen de yoktur. Daha da kötüsü temizlik ve deterjan gibi kimyasallarla gıda ürünleri çoğu zaman yan yana satılmakta, bir kısım pazarcıların ise kullanılmış eski poşetleri yeniden kullanmasıyla gıda güvenliği hiçe sayılmaktadır.

- - Pazarların hemen hepsi tuvalet ve lavabo açısından yetersiz, hattâ (Selahiye gibi) bir kısmında hiç yoktur. Hijyen açısından pazarlar ve pazarcılar adeta pislik içinde yüzmektedirler. Açık gıda satanların sık sık ellerini yıkamaları gerektiği halde suyun olmadığı yerde bunu yapmak zordur. Yakınlarda -şayet varsa- camilerin tuvalet ve şadırvanları kullanılmakta, bu da yoksa insanlar (özellikle bayanlar) büyük sıkıntı çekmektedir. Çünkü erkekler yakındaki kahvehanelerin tuvaletlerinden yararlanırken, kadınlar için bu imkân da yoktur. Hâlbuki pazar alanlarında pazar kurulduğu günlerde seyyar tuvalet ve lavabolar da olmalı, bu tür alt yapısı olmayan yerlerde zaten pazar hiç kurulmamalıdır.

- - Bir kısım pazarlarda sokak aydınlatması da yoktur. Örneğin Selahiye semt pazarı bu durumdadır. Gerek sabah erken saatlerde sergiler açılırken, gerekse akşam geç saatlerde toplanırken pazarcılar fenerlerle veya el yordamı ile hareket etmekte, bu durum ise insanları canından bezdirmektedir. Pazarlarda güvenlik de yetersizdir. Kapkaççıların sayısı her geçen gün artmaktadır. Güvenlik zafiyeti pazarcılar için de önemlidir. Pazar yerindeki herhangi bir anlaşmazlık kavga zamanında kavgaya dönüşerek istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir.

Sonuç ve öneriler

- Mevcut durum incelendiğinde semt pazarları açısından Samsun şehri oldukça geri kalmıştır. Pazarların iyileştirilmesi, kente ve kentliye yakışır hale getirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda başta Büyükşehir Belediyesi olmak üzere bütün alt belediyeler konu ile ilgili olarak ortak çalışmalar yapmalı ve çözümler üretmelidir. Pazarların birbirlerine rakip değil, birbirlerinin tamamlayıcısı ve halkın ihtiyaçlarını en ucuza giderebildiği yerler olduğu dikkate alınarak, buralar her türlü ihtiyaca cevap veren çağdaş mekânlar haline getirilmelidir. Bunun için;

- - Mevcut pazaryerlerinin rehabilitasyonu (cadde ve sokak aralarından çıkartılarak uygun yerlerde yeniden inşa edilmeleri) sağlanmalı, şehir büyüdükçe yeni alanlarda okul, sağlık ocağı, park gibi yerler plânlanırken bunlar içinde pazarlara da yer ayrılması gerektiği unutulmamalıdır. Pazaryerlerinde yaşlılar, çocuklu bayanlar ve özörlöler için de uygun alışveriş ortamı ve zemini hazırlanmalıdır.

- Gerek pazarcılar, gerekse müşteriler için pazaryerleri tuvalet, temiz su, ibadet yeri, lokanta vb hizmetler açısından donanımlı olmalıdır. Kapkaç ve hırsızlığa karşı tedbir alınmalı, gürültü, kirlilik gibi çevre sorunlarına yol açmamalı, çöpler zamanında kaldırılmalı, petler (hayvanlar) girmemeli, acil durumlarda cankurtaran ve itfaiye giriş çıkışları için tedbir alınmalı, bunun için pazar kurulan bölgeye hizmet veren kurumların şoförleri acil durumlarda alternatif yol güzergâhları konusunda eğitimden geçirilmelidir. Kötü havalarda da alışverişe imkân vermeli, yağış durumunda üzerleri kolaylıkla örtülebilmelidir.

- Pazaryerleri tıpkı yeşil alanlar gibi deprem vb. afetlerde insanların evlerinden dışarıya fırladıklarında kolaylıkla sığınabilecekleri açık yerler olarak da düşünülüp plânlanmalıdır. Tüketicilerin can güvenliği düşünülerek pazara gelen ürünler en azından sağlık açısından mutlaka denetlenmelidir. Pazaryerleri, denetimsiz ve ölçüsüz uygulamalar nedeniyle ticarî ve ahlakî kuralların ihlal edildiği yerler olamamalı, tam tersine şehir halkının ilgisini buralara çekecek özellikte olmalıdır. Semt pazarları topluma hizmet için vardır. Bu varlık orada bulunan insanlara eziyete dönüşmemelidir. Çünkü;

- - Samsun semt pazarları şehrin uzak ve yakın çevresinde bulunan kırsal alanlar ve buralarda yaşayıp pazar için üretim yapan ve bu sayede kırdaki varlığını devam ettirerek göçe katılmayan köylüler açısından başlıca geçim kaynağıdır. Semt pazarları şehirde yaşayan orta ve alt gelir grubunun beslenme maliyetinin düşmesine de etki ederek şehirli nüfus için de bir denge unsuru oluşturmaktadır. Pazarlar ayrıca şehirdeki marketler ve manavlarla rekabet ederek onların fiyatları üzerinde düzenleyici etki yaptıkları için de ayrıca desteklenmeyi hak etmektedirler.

- - Ülkemizde perakende ticaret hızla yerli veya yabancı sermayeli ulusal veya uluslararası market zincirlerinin tekeline girmeye başlamıştır. Bunların bir sonraki aşamada kartelleşmeye gidebilecekleri riski de göz önüne alınırsa, orta ve düşük gelirli vatandaşlarımız için semt pazarlarının varlığının devam ettirilmesi zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu aynı zamanda stratejik bir konudur ve meselenin ulusal ve bölgesel ekonomi açısından da büyük önemi vardır.

- Çünkü ulusal market zincirleri yoluyla halkın alışveriş alışkanlıkları hızla değişmekte, semt pazarlarından yapılan alışverişlerin yerini bu marketlerin sebze-meyve reyonları almaktadır. Bu arada şehrin çevresinde şehir için üretilen sebze ve meyvelerin semt pazarları yoluyla şehir halkına satılarak elde edilen gelirele sürdürülen kırsal yaşam da hızla tehdit altına girmektedir. Hâlbuki *üretici, pazar ve müşteri*den oluşan mevcut sistem içinde para bölge içinde (Samsun'da) kalırken, ulusal marketler devreye girdiğinde durum tersine dönmekte, para il dışına çıkmaktadır. Yalnız bu açıdan bile semt pazarlarının sosyo-ekonomik yapıyı kuvvetlendirici etkisi göz önüne alınarak konu çok yakından takip edilmeli, semt pazarları asla ihmal edilmemeli, bunlar için uygun mekânlar tahsis edilerek varlıklarının devamı sağlanmalıdır. Samsun şehri, hiç olmazsa bu alanda dışa bağımlı olmamalı, mevcut potansiyelini en iyi şekilde kullanarak enerji ve gücünü kaybetmemelidir.

- - Pazaryerlerinin düzensizliği, pisliği denetimsizliği vb. hususlar alışverişe gelenlerin en önemli şikayetlerini oluşturmaktadır. Aynı şekilde satıcı durumundaki pazarcılar da sabah 05.00'den akşamın karanlığını kadar vakitlerinin geçtiği bu mekânlarda kendilerine düzenli yerlerin tahsis edilmemesi, sokak aralarında kalmaları nedeniyle beslenme, tuvalet, su gibi en temel ihtiyaçlarını bile normal şartlarda karşılayamamaktan şikâyetçidirler. İki taraflı sorunlar yumağını oluşturan ve yerel idarenin mutlaka çözmesi gereken bu durum pazarların fonksiyonelliğine zarar vermekte, pazaryerlerinin toplum nazarında gözden düşmelerine neden olmaktadır.

- Böyle bir durum, yani şehirli müşterilerin pazarlara ilgisizliği, ya da müşteri azlığı, köylüyü malını satamadığı için üretimden vazgeçirmeye ve şehre göç etmeye teşvik ederken, ancak pazarlarda kendine yer bulan şehirdeki vasıfsız işgücünü de başka arayışlara yöneltecektir. Çünkü pazarlar, gerek şehirli gerekse kırdan kente yeni göç etmiş, herhangi bir niteliği veya vasfı olmayan her yaştaki nüfusun çalışmak ve bir miktar kazanç elde etmek için barındığı, imkânlarından yararlandığı ve bu sayede hayata tutunduğu mekânlardır. Pazarlar yalnız bu özellikleriyle bile halka gelecekle ilgili umut veren, onların farklı arayışlar içinde olmalarını engelleyen ve nihayet onları içinde yaşadıkları topluma entegre eden rehabilitasyon kurumları olduklarını göstermektedir.

- İlginiz için teşekkür eder, saygılar sunarım.

Doç. Dr. Cevdet Yılmaz